

ЛІЕЇЗМ ТА ЙОГО ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті аналізується термін «ліеїзм», його трактування в різних словниках та окремих спеціальних дослідженнях, обґрунтовується доцільність його включення до словників з лінгвістичної термінології. Визначена сфера транспозиційних уживань 3-ої особи одн., серед яких художня література, науковий та політичний дискурс, ситуації мовної інтеракції дорослих та дітей молодшого віку, дитяче мовлення, формальні інституційні ситуації для самоідентифікації, а також мовлення до себе.

Ключові слова: термін, ліеїзм, транспозиційне вживання 3-ої особи одн., дискурс.

В статье анализируется термин «иллеизм», его трактовка в различных словарях и отдельных специальных исследованиях, обосновывается целесообразность его включения в словари лингвистической терминологии. Определена сфера транспозитивных употреблений 3-го л. ед. ч., среди которых художественная литература, научный и политический дискурс, ситуации языковой интеракции взрослых и детей младшего возраста, детская речь, формальные институциональные ситуации для самоидентификации, а также говорение с самим собой.

Ключевые слова: термин, иллеизм, транспозитивное употребление 3-го л. ед. ч., дискурс.

The paper analyses the term illeism, its interpretation in various dictionaries and individual specific studies and argues for putting it in dictionaries of linguistic terminology. The range of transpositional uses of the 3d person sg. is defined, among them, fiction, scientific and political discourse, situations of interaction between adults and younger children, child language, formal institutional situations for self-identification, and speaking to oneself.

Key words: term, illeism, transpositional use of the 3d person sg., discourse.

У цьому дослідженні ми коротко зупинимося на історії терміна *ліеїзм*, з'ясуванні історії його походження та етимологічних витоків, визначенні обсягу поняття, позначуваного цим терміном у частині європейських мов, обґрунтуванні його включення до словників лінгвістичної термінології, україномовних зокрема, уточненню семантики його в ряді інших мов, а також сфер існування цього явища в українській, англійській та інших мовах. Актуальність вивчення цього питання пов'язана передусім з поширеністю явища, позначуваного терміном *ліеїзм*, в культурі багатьох мов, відсутністю подібних розвідок в українському мовознавстві, а також тим місцем, який термін посів останнім часом у мовному житті мовців передусім англomовного світу.

Історія терміна *ліеїзм*, який увірвався у бурхливий інформаційний простір інтернету, є гарним прикладом того, як терміни можуть досить несподівано і легко виходити за межі звичної для них наукової сфери, не позбуваючись своєї спеціальної семантики і навіть не набуваючи при цьому додаткових переносних значень.

Донедавна *ліеїзм* належав до настільки маловживаної лінгвістичної термінології, що навіть мовознавці-фахівці могли б мати клопіт з його визначенням. Його входження до складу найбільш популярних лінгвістичних за походженням термінів, вживаних передусім у політичному дискурсі, слід

пов'язати з англomовним терміном *illeism*, нова блискуча загальноmовна «кар'єра» якого стала особливо помітною в англomовному інтернет просторі у 2016–2017 рр. у зв'язку з обговоренням особливостей мовної практики верхівки американської політики (пор., напр., реакцію британської письменниці Роулінг на твіт Трампа) (Lee, 2017).

Словники з лінгвістичної термінології, побудовані на українському матеріалі, не включають його до своїх реєстрів (напр., словник Є. В. Кротевича та Н. С. Родзевич (1957) чи Д. І. Ганича й І. С. Олійника (1985), або ж словник за ред. С. Я. Єрмоленко (2001), виходячи з міркувань представлення лише найпоширеніших термінів. Значно більший за обсягом російськомовний словник за ред. О. С. Ахманової (1969) фіксує цей термін, визначаючи його як надмірне вживання займенника 3-ої особи і вказуючи на його кореляцію з терміном *називний «лекторський»* через позначку *пор.*, що ставить його в один ряд з іншими переносними вживаннями займенників.

Таке тлумачення частково співвідноситься з тими, які подають Оксфордський словник англійської мови (*excessive use of the pronoun he (either in reference to another person or to oneself in the third person)* (Oxford English Dictionary, 1970), словник Вебстера (*excessive use of the pronoun he especially in reference to oneself*) (Webster, 1981) та пізніший словник Гріна (*illeism (lgs) the use of the third person sg. pronoun to excess, especially when referring to oneself*) (Green, 2013). Пор. також тлумачення в словнику Б. Гарнера (Garner, 2009): «Reference to oneself in the third person, either by the third-person pronoun (*he, she*) or by name or label». Усі англomовні словники вказують на пов'язаність його з лат. *ille* у значенні «він, той (чоловік)» (принагідно нагадаємо, що в латині не було займенників 3-ої особи одн., і ця семантика передавалася за допомогою вказівних займенників. Цікаво, що в праслов'янській мові також не було спеціальних займенників 3-ої особи одн. і значення 3-ої особи одн. передавалося вказівними займенниками).

Зберігаючи тотожність у тлумаченні підкреслення надмірності вживання третьої особи одн., словникові статті відрізняються в плані того, кого стосується таке вживання: в Оксфордському словнику говориться про позначення не лише особи мовця (*reference to oneself*), що фіксується в дефініціях усіх зазначених словників, а й того, хто виступає адресатом повідомлення (*reference to another person*). Очевидно, що позначення 3-ої особи одн., яке є стандартним для вказівки на особу, яка не є учасником мовної інтеракції, не може відноситися до ілеїзму, що обмежує вибір між мовцем та його співрозмовником. Отже, коли говориться про те, що *ілеїзм* стосується іншої особи (посилання на іншу особу), то може йтися (принаймні, в германських чи слов'янських мовах) лише про 2-у особу одн., що, доречно зазначити, уже в явній формі фіксує онлайн-словник (alfaDictionary).

У тлумаченні словотвірно пов'язаного іменника *illeist* у згаданих словниках чітко проступає семантична характеристика «посилання на самого себе» (*reference to oneself*), тобто, вживання 3-ої особи одн. замість 1-ої

особи одн.. Якщо Оксфордський словник та словник Вебстера залишають в силі те, що йдеться про вживання особового займенника (як це є в представлених у них дефініціях елєзму), то сучасні інтернет ресурси розширюють це поняття, говорячи про вживання 3-ої особи одн., яка може передаватися не лише займенниками, а й іншими частинами мови. До інших дериватів належить дієприслівник *illeistically*, який пов'язується з ім. *illeist*.

Сучасні онлайнів англомовні словники роблять диференціацію семантики терміну *illeism* виразнішою, порівняно з попередніми лексикографічними працями, виділяючи два окремі значення – 1) використання займенника 3-ої особи одн. (*he, she*) для позначення самого себе або співрозмовника замість *you*; 2) використання форм 3-ої особи одн. стосовно самого себе, наприклад, *tato* (=я) сказав тобі «ні» (*alfaDictionary*). Подані тут тлумачення враховують не лише традиційне розуміння терміну *illeism* насамперед як вживання займенника 3-ої одн. замість 1-ої або 2-ої особи одн. (перше значення), а й семантику, усталену вже в спеціальних дослідженнях (друге значення). Це остання дефініція щонайкраще відбиває практику поширення мовних форм ілєзму, а саме: використання 3-ої особи одн. замість 1-ої особи одн., тобто, таке формулювання не обмежує явище ілєзму лише спеціальними функціями займенника. *Wiktionary* тлумачить цей термін таким чином: (*often linguistics*) The practice of (excessively) referring to oneself in the third person. У цьому тлумаченні є зміна в обсязі поняття, оскільки 1) йдеться про загальне позначення 3-ої особи без уточнення, якими формами воно передається, та 2) не згадується 2-а особа одн., як це є в попередньо згадуваних лексикографічних джерелах.

Терміни *illeism*, як і термін *tuism*, є новотворами англійського поета і філософа Семюеля Колріджа (*Samuel Taylor Coleridge*), який започаткував їх у 1809 році на противагу терміну *egotism* як надмірного вживання займенника 1-ої особи одн. Морфологічно вони є дериватами відповідних особових займенників 2-ої (лат. *tu*) та 3-ої особи одн. (лат. *ille* «той») з латини з додаванням суфікса *-ism* (сучасний термін *nosism* також будується за цією ж моделлю). І *illeism*, і *tuism*, на думку Колріджа, нерідко маскують уживання особового займенника 1-ої особи одн. *I* (*Oxford English Dictionary*, 1970). Однак ці назви не використовувалися послідовно і термінологічно. Певний час їх використовував і Ч. Пірс, особливо на початках своєї діяльності, зокрема в «Природній історії слів», в якій він розглядав особові займенники однини у категоріальній, чи логічній, послідовності, відмінній від традиційної граматичної, а саме: I, IT, THOU (*Fisch*, 1982, р. ххviii- ххix). Ця послідовність термінів збереглася і в назві його книги 1861 року. З часом він відійшов від їх уживання, знайшовши краші і послідовніші терміни.

Зупинимось на визначеннях терміну *illeism*, які представлені в дослідженнях, присвячених цьому явищу. По-перше, зауважимо, що частиною мовознавців давнішого періоду явище, позначуване цим терміном, описувалося, але сам термін не вживався. Так, Есперсен розрізняє понятійну і граматичну особи, характеризуючи явище нестандартного застосування 3-ої особи одн. і підводячи

його під категорію понятійної особи, але не користуючись окремим терміном для його називання (Есперсен 1956, с. 252–254).

Одна із перших спроб детального тлумачення та розрізнення окремих значень терміну *illeism* в дослідницькій практиці була здійснена шекспірознавцем С. Вісванатаном (Viswanathan 1969), який, досліджуючи ілеїзм в творах Шекспіра середнього періоду, вважає за потрібне розрізнити *власне ілеїзм* (*illeism proper*), коли уживається особовий займенник 3-ої особи одн. замість займенника 1-ої особи одн., та *диференційний ілеїзм* (*illeism with a difference*), коли вживається не займенник, а власне ім'я (Viswanathan 1969, р. 407), співвідносне (корелативне) з 3-ю особою одн..

Сучасні західні наукові дослідження, присвячені транспозиційному вживанню 3-ої особи одн., здійснюються в річичі соціолінгвістичної та психолінгвістичної тематики (Hepburn, Wilkinson, & Shaw, 2012; Kross et al., 2014; Land, Kitinger, 2007; Moser et al., 2017) і частіше тут зустрічається описовий термін. Комунікативний потенціал 3-ої особи одн., який зауважується фахівцями, добре демонструє приклад нової конструкції, яка з'явилася в спілкуванні через інтернет (Virtanen 2015).

Обговорення деяких аспектів цього явища ведеться часто в інтернет просторі фахівцями-лінгвістами в блогах (Zwicky, 2007).

У російському мовознавстві до останнього часу термін *иллеизм* не вживався, виняток тут становили лише його лексикографічні фіксації, які однак свідчили скоріше про неточне розуміння концепту, яке в решті-решт ставало причиною того, що термін, запозичений з англійської мови, в російській мові, точніше, в російській лексикографії, починав відходити від свого прототипу. Якщо дефініція в словнику Ахманової ще зберігає пов'язаність з іншими займенниками, які вживаються в переносному значенні (це посилання на *називний «лекторський»*), то ілюстративні приклади в словниковій статті явно не відбивають суть концепту. Надмірність уживання займенника 3-ої особи була сприйнята укладачами російськомовного словника як риса, що проявляється в межах речення, а не тексту. Тимчасом трактування англомовного еквівалента не залишають сумнівів, що надмірність уживання стосується тексту загалом, а не його фрагментів, представлених реченням. Наведений ілюстративний матеріал до гасла *иллеизм* (*Иван Петрович, он никогда сразу не ответит; Собаке, ей тоже нужно внимание*), поза сумнівом, стосується тавтологічного повтору займенника і жодним разом не пов'язане з позначенням 1-ої особи одн.. Ця неточність укладачів словника лінгвістичних термінів спричинила появу зовсім іншого тлумачення, яке ще більше віддаляє від первісного значення терміну, як це спостерігається в Словнику стилістичних термінів Лагути (Лагута, 1999). Останній подає його як синонім терміну *проленса*, тобто одночасного уживання іменника та співвідносного з ним займенника, ілюструючи прикладом, запозиченим із словника Ахманової: *Собаке, ей тоже нужно внимание*. Надлишковість займенника у цьому контексті почасти трактується як засіб емпатичного виділення співвідносного іменника, хоча переважно фахівці з культури мови вважають таке вживання

помилковим, трактуючи його як тавтологічне. Такі суперечності у трактуванні терміну аж ніяк не сприяли його популяризації.

Серед сучасних нечисленних лінгвістичних досліджень ілеїзму звертають на себе увагу статті російської дослідниці Дахалаєвої, в яких авторка обґрунтовує транспозитивні уживання 3-ої особи одн., звертаючи увагу на таку його функцію, як самоїменування та адресація від третьої особи, існування якої, як доречно зауважує авторка, може спричинитися реально існуючими суто фізичними параметрами мовленнєвої ситуації, що має місце, наприклад, у розмові по телефону, коли відсутній зоровий контакт. Вона звертає увагу на те, що самоідентифікація мовця нерідко має місце в певних інституційних умовах спілкування (Дахалаєва, 2013 а). Цю функцію авторка пропонує називати «об'єктивованою автореферентною номінацією» (Дахалаєва, 2013 а). Інша важлива функція вживання 3-ої особи одн. стосується також адресації, але вже замість займенника 2-ої особи одн.. Ці випадки застосування ілеїзму відповідають тим, які розглядаються західними дослідниками. В іншій праці автор зупиняється на способах самореферентності та адресації, що актуалізуються в процесі комунікативної взаємодії мовців на прикладі одного американського фільму. Відтак автор розрізняє три основні транспозиції 3-ої особи одн.: 1) для самореферентності, тобто, позначення 1-ої особи однини – а) дитячий ілеїзм та б) дорослий, батьківський ілеїзм; 2) для адресації співрозмовника (ілеїзм адресації в 3-ій особі).

У лінгвістичних працях попередніх періодів транспозиційні значення 3-ої особи одн. ні в російському, ні в українському мовознавстві не згадувалися навіть в академічних граматиках чи підручниках, хоча функції інших позначень особи в них представлені досить ґрунтовно (Шведова, 1970; Вихованець, Городенська, 2004; Горпинич, 2004). Винятками у цьому відношенні є згадки про переносні значення у Д. М. Шмельова (Шмелев, 1961) та особливості засвоєння особових значень у дитячому мовленні у О. М. Гвоздева (Гвоздев, 1961). Д. М. Шмелев, надаючи блискучий аналіз стилістичного використання форм категорії особи в російській мові, особових займенників передусім, скупю, лише в кількох рядках свого розлогого тексту зауважує вживання займенника 3-ої особи одн. замість займенника 1-ої особи одн., демонструючи це на прикладі з художнього тексту, де героїня говорить про себе, дивлячись в дзеркало «Нет, а глаза у нее ничего» (Шмелев, 1961, с. 46). Таке використання він оцінює як засіб «об'єктивізації» (там же), поглядаючи на себе збоку. Подібним чином він оцінює також уживання 3-ої особи одн., коли замість займенника використовується назва діяча, як, наприклад, у словосполученнях *автор считает, полагает, стремится* (там же). Як і в Єсперсена, вживання 3-ої особи одн. замість 1-ої особи не аналізується як явище елеїзму. Втім перелік функцій та сфер використання, порівняно з Єсперсеном, значно вужчий, оскільки переносні значення 3-ої особи одн. об'єднуються зазначенням об'єктивізації.

Досить значне місце проблематика ілеїзму посідає в релігійзнавстві, де було помічено його як важливу рису богословських текстів. Р. Елледж у своїй

дисертації та монографії (Elledge, 2015; Elledge, 2017) зокрема згадує працю А. Мелоуна (Malone, 2009), який у своїй статті з промовистою назвою «Бог-ілеїст...» виявив багато випадків уживання 3-ої особи однини у Старому Заповіті, які стосувалися Бога, коли він говорив про самого себе, а не когось іншого. На підставі аналізу текстів Мелоун дійшов висновку, що ілеїзм є досить звичним і важливим способом самореференції.

Джексон (Jackson, 1999) аналізує тексти Нового Заповіту, зокрема Євангеліє від Іоана, і також виявляє непоодинокі приклади самореференції у вигляді «учень, якого любив Ісус». Це мало надати його оповіді точність і об'єктивність представлення подій.

Роботи Елледжа є на сьогодні одними із найповніших і найгрунтовніших досліджень елеїзму, в якому простежується його поява, яка не обмежується згадкою про Цезаря, як це можна бачити в популярних статтях (пор., наприклад, статтях у Вікіпедії, представлених різними мовами). Автор звертає увагу на те, що вживання 3-ї особи одн. була поширеною практикою в античні часи. Починаючи з 5-го ст. до н. е., воно засвідчено у Геродота, Тацита, Цезаря, але бере початки від Гомера (850 р. до н. е.), зокрема в «Іліаді» вживання 3-ї особи для самореференції фіксуються в мовних партіях Зевса, Ахілеса і Гектора (Elledge, 2015, р. 18–19). Ілеїзм виконує цілком певну роль, вказуючи на статусні відносини і підкреслюючи владні повноваження царів чи богів (Elledge, 2015, р. 21). Цим таке вживання елеїзму відрізняється від пізнішого, представленого, напр., у Цезаря в його «Записках про Галльську війну» (Commentarii de Bello Gallico) (58–49 р. до н. е.). Цікавим є виявлення того, що вживання ілеїзму характерне не лише для грецьких творів, а й для шумерських, хетських, арамейських текстів (Elledge, 2015, р. 146), автори яких тим самим підкреслювали свій особливий статус (божественний чи царський) та владні повноваження).

Сфера переносного вживання 3-ої особи одн. виявляється досить широкою і не обмежується частковими прикладами, як це можна спостерігати в переносних значеннях інших граматичних осіб. Не вдаючись до детального аналізу прикладів, що підтверджують це, окреслимо коло тих ситуацій та типів дискурсу, які підтверджують важливість цього мовного явища і тим самим служать вагомим аргументом для включення терміну, який позначає це явище, до словників лінгвістичної термінології і багатомовного словника лінгвістичної термінології з вихідною україномовною базою, зокрема.

По-перше, варто згадати художню літературу, в якій елеїзм служить засобом змалювання мовних портретів героїв, їх індивідуалізації, особливо для відтворення ставлення героя, що вживає елеїзм, щодо іншого учасника комунікації. У шекспірознавстві існує ціла серія досліджень, які визначають функції 3-ої особи одн., яка використовувалася ще в середньовічному театрі для представлення героя. У творах Шекспіра, особливо в «Юлії Цезарі», герої якого нерідко вдаються до ілеїзму (вважається, що цей прийом Шекспір запозичив від Цезаря), вона відіграє кілька функцій, зокрема, виділяє персонаж і його внутрішнє я, що дозволяє йому відсторонитися від самого себе і краще

побачити себе; виокремлює особисті й публічні сторони персонажа; дозволяє чіткіше проаналізувати свої вчинки залежно від сприйняття самого себе; вказує на глибшу філософську проблему пошуку особою своєї ідентичності (Viswanathan, 1969, p. 410).

Приклади з давніших та сучасних прозових творів часто засвідчують широку палітру використання ілеїзму з іншим семантичним навантаженням, як у таких прикладах:

«You take, kill *Friday*» says he. What must I kill you for? said I again. He returns very quick, «What you send *Friday* away for? Take, kill *Friday*, no send *Friday* away» (Defou, Robinson Crusou).

«Offend *Dobby!*» choked the elf. «*Dobby* has never been asked to sit down by a wizard – like an equal», Harry Potter asks if he can help *Dobby* ... «*Dobby* has heard of your greatness, sir, but of your goodness, *Dobby* never knew...» (Rowling, Harry Potter).

У цих прикладах герої користуються власними іменами замість займенника 1-ої особи одн., чим передається їх острах, змішаний з повагою, самоприниженням і частково догідливістю стосовно особи вищої за статусом. Прикметно, що автори таким чином змальовують осіб несамодостатніх, дикунів чи істот нижчого рангу. У Есперсена можна знайти відомості про те, що вживання 3-ої особи замість 1-ої особи одн. (на зразок, *Ваш покірний слуга*) було досить поширеним явищем у європейських, а ще більше і східних мовах, де таке самоприниження доведено до краю і слова з первісною семантикою «раб, підданий, слуга» стали звичайними позначеннями мовця у 1-й особі. (Есперсен, 1958, с. 252).

У сучасній науковій фантастиці цей прийом використовується як мовна характеристика роботів, комп'ютерів як створінь, які не мають своєї власної свідомості, або ж яка є поза їх фізичною оболонкою. Прийом ілеїзму використовується і для змалювання психічно неповносправних осіб, які також вживають своє ім'я замість я.

Уживання 3-ої особи для позначення адресанта повідомлення в художніх творах значно рідше доповнюється прикладами для позначення адресата, тобто, також з тим значенням, про яке інформують лексикографічні джерела (пор., наприклад, аналіз такого вживання у Дахалаєвої (Дахалаєва, 2013б). Семантичні конотації стосуються зверхнього чи поблажливого ставлення мовця до свого співрозмовника. Зауважимо, що це рідше вживання фіксується лише тоді, коли має місце безпосередня комунікативна інтеракція.

Про вживання 3-ої особи одн. в науковому дискурсі, передусім в текстах давніх істориків, які таким чином бажали досягти враження об'єктивності й неупередженості в тлумаченні подій писалося немало (пор. Есперсен, 1958, с. 253 – про Цезаря, «Мова про себе в третій особі» у Вікіпедії про Фуکیدіда і Ксенофонта). У сучасному науковому тексті до назв-ідентифікацій, співвідносних з 3-ою особою одн. замість займенника 1-ої особи, автори вдаються для того, щоб уникнути я. Натомість в тексті з'являються *автор, рецензент, видавець, редколегія, комітет, оглядач* тощо (Есперсен, 1958, с. 253; Шмелев, 1961, с. 46). Цим ілеїзм нагадує вживання «авторського ми».

У ряді формальних інституційних ситуацій доречно вживання свого імені, як, наприклад, у військовому дискурсі: *Сержант Коломієць прибув для несення служби*, де воно виконує ідентифікаційну функцію. Носії мови часом вбачають в цьому прояв самоприниження, відмову від своєї індивідуальності, уніфікацію, як це прозвучало в коментарі англомовної Вікіпедії від 11 грудня 2017 р. про вживання ілеїзму в морфлоті США (Шеїзм). Частково такий погляд має право на існування, але все ж основним семантичним компонентом уживання в цій ситуації слід визнати функцію ідентифікації, якщо не особи, то посади, яку вона обіймає.

Поширеною є тенденція до вживання ілеїзму для позначення мовця у політичному дискурсі, витоки якої можна бачити у давніх творах, автори яких намагалися підкреслити свої владні функції. Вона проявляється і в сучасних політичних керманічів (Zwicky, 2007) наприклад, у Ніксона, Доула, Трампа, Скарамуччі, частково представників російської політичної еліти, зокрема, Черномирдіна і рідше Горбачова. тощо. Одним із факторів поширення інтересу до ілеїзму як явища, і як терміну в англомовному інтернет просторі можна вважати мовну практику політиків. Іншою групою впливу на поширення ілеїзму є спортсмени, переважно з атлетики, що часто говорять про себе, використовуючи свої імена замість я (Zwicky, 2007). Очевидно, що для них це є ознакою вищого статусу, що і є причиною прихильності до такої форми, а не вказівкою на дитинний характер їх мовлення, як це нерідко коментують соціальні мережі. Є ще одна обставина, що спричиняє ілеїзм, оскільки це не лише визнання особливого статусу, а й більшої соціальної дистанції, що не передається формою 1-ої особи одн. (Land, Kitzingler, 2007, р.494) Загалом, як пише Лакофф, вживання 3-ої особи стосується обмеженого кола людей, як правило тих, що знаходяться при владі, і для яких погляд стороннього спостерігача, що є основним у значенні третьої особи, має сенс (Lakoff, 2000, р. 34). Таким чином вдається також досягти розмежування особистісного і публічного.

Часто згадуваним прикладом вживання ілеїзму, що свідчить про поширеність його поза межами політичного дискурсу, є фраза Далі про свою безсмертність, У зв'язку з цим іншої інтерпретації, аніж та, яку пропонує Серов (Серов, 2003) у своєму словнику, заслуговує фраза Пушкіна із листа до П. Вяземського щодо завершення ним «Бориса Голунова»: «Ай да Пушкин! Ай да сукин сын!» (Трагедія моя кончена; я перечел ее вслух, один, и бил в ладоши, и кричал, ай да Пушкин! ай да сукин сын!). У словнику це трактується як жартівливе вираження радості від вдало виконаної роботи, тоді як словник В. М. Мокієнка та Т. Г. Нікітіної (Мокиенко, Никитина, 2007) більш точно звертає увагу на те, що фраза стосується похвали самого себе.

У повсякденному мовленні використання 3-ої особи одн. адресантом може мати кілька значень залежно від контексту: може свідчити про бажання відсторонитися від ситуації, не вживаючи я (Lee, 2017), може бути психотерапевтичним засобом і використовуватися для самозаспокоєння (Kross et al., 2014); про отримання сторонньої оцінки про себе; про підвищення

свого статусу, коли ім'я починає використовуватися як бренд; про зверхнє ставлення до співрозмовника чи надання собі особливої ваги; для вираження пестливості; як засіб самоіронії; як звертання до самого себе при мовленні до самого себе (таке вживання може вважатися нормою, але може свідчити про нарцисизм, егоцентризм або складніші психічні патології; може бути проявом ексцентричності. Використання 3-ої особи для адресата менш поширене і вживається як гіпокористичний засіб, подібно до того, як він використовується в дитячому мовленні або ж для демонстрації зверхнього ставлення адресанта до свого співрозмовника.

І все ж найбільшим пластом прояву ілеїзму є дитяче мовлення. Порівняно з іншими сферами дитяче мовлення виступає як таке, яке стосується абсолютної усіх носіїв мови: кожна людська істота проходить етап мовного розвитку в дитячому віці, де мовлення має свою специфіку, як граматичну, так і прагматичну. Цей етап відтворюється кожним новою людською істотою. З іншого боку, соціалізація дитини через мову неможлива без активної інтеракції з дорослими, мовлення яких також набуває специфічних рис, як у так званій мові матерів (*motherese*). Есперсен пише про вживання дорослими імен замість займенника *я* для того, як він зазначає, щоб їх краще зрозуміли; *тато, тьотя Мері*. З цього зауваження випливає, що такі вживання є спорадичними (Есперсен, 1958, с. 253). Вивчення цього явища в українському, російському, англійському дитячому мовленні переконує в системності його застосування, що може розглядатися як специфічна граматична риса цього дискурсу. Проте ілеїзм в дитячому мовленні має й вікові обмеження, регулярно триваючи приблизно до двох-двох з половиною років. Його подальше широке використання дитиною може свідчити про певні проблеми з когнітивним та мовним розвитком. Аналіз матеріалів мовлення дітей, проведений на систематичній основі, свідчить про виключне або переважне вживання малюками дієслів 3-ої особи одн., передусім з використанням ідентифікуючого імені (у матеріалах Гвоздева Жєня в якості самореференції користується не лише власним своїм іменем, а й називає себе *мальчик*) (Гвоздев, 1961, с. 180, 181).

Ілеїзм має широкий семантичний і дискурсивний спектр. Він не обмежується окремими реченнями, як це має місце з іншими переносними позначеннями особи. Маючи глибоке історичне коріння, він не втратив своєї актуальності для мовної практики сучасності, в якій він знаходить своє місце у нових комунікативних умовах. Недостатність або відсутність теоретичного та практичного опрацювання цього явища в лінгвістичних студіях, особливо з українистики та інших мов, певною мірою спричинена відсутністю цього терміну з його адекватною дефініцією у спеціальних словниках

Література

1. Ахманова, О. С. (1969). *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Сов. Энциклопедия.
2. Вихованець, І., Городенська, К. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. За заг. ред. І. Вихованця. Київ: Пульсари.
3. Ганич, Д. І., Олійник, І. С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища шк.
4. Гвоздев, А. Н. (1961). *Вопросы изучения детской речи*. Москва: Изд. АПН СССР.
5. Горпинич, В. О. (2004). *Морфологія української мови*. Київ: Академія.

6. Дахалаева, Е.С. (2013 а). Лингвистический статус 3-го лица в рамках категории лица. *Современные проблемы науки и образования*, 1. Восстановлено с <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id>.
7. Дахалаева, Е. С. (2013 б). К вопросу о семантических транспозициях лица (на материале художественного фильма «The mocking bird don't sing»). *Современные проблемы науки и образования*, 3. Восстановлено с <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=9511>.
8. Єрмоленко, С. Я., Бибик, С. П., Тодор, О. Г. (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ: Либідь.
9. Есперсен, О. (1958). *Философия грамматики*. Москва: Изд. иностр. лит.
10. Кротевич, С. В., Родзевич, Н. С. (1957). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вид-во АН УРСР.
11. Лагута, О. Н. (1999). *Учебный словарь стилистических терминов*. Новосибирск: Новосибирский госуниверситет.
12. *Мова про себе в третій особі*. Відновлено з https://uk.wikipedia.org/wiki/Мова_про_себе_в_третій_особі.
13. Мокиенко, В. М., Никитина, Т. Г. (2007). *Большой словарь русских поговорок*. Москва: Олма Медиа Групп.
14. Серов, В. (2003). *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*. Москва: Локид-Пресс.
15. Шведова, Н. Ю. (ред.). (1970). *Грамматика современного русского языка*. Москва: Наука.
16. Шмелев, Д. Н. (1961). Стилистическое употребление форм лица в современном русском языке. *Вопросы культуры речи*, 3, 38–59. Москва: Изд. АН СССР.
17. *alfaDictionary*. Retrieved from <https://www.alphadictionary.com/goodword/word/illeism>.
18. Elledge, E. R. (2015). *The Illeism of Jesus and Yahweh: A Study of the Use of the Third Person for Self-Reference in the Bible and Ancient Near Eastern Texts and Its Implications for Christology*. A Dissertation Presented to the Faculty of The Southern Baptist Theological Seminary In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy. May 2015. Retrieved from digital.library.sbps.edu/bitstream/handle/10392/./Elledge_sbps_0207D_10248.pdf
19. Elledge, R. (2017). *Use of the Third Person for Self-Reference by Jesus and Yahweh. A Study of Illeism in the Bible and Ancient Near Eastern Texts and Its Implications for Christology*. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?isbn=0567671445>.
20. Fisch, M. H. (1982). Introduction. In M. H. Fisch (General Ed.) *Writings of Charles S. Peirce: A Chronological Edition*, 1, xv-xxxviii. Bloomington: Indiana Univ. Press. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?isbn=0253016649>.
21. Garner, B. (2009). *Garner's Modern American Usage*. New York, Oxford: Oxford University Press.
22. Green, J. (2013). *Dictionary of Jargon (Routledge Revivals)*. Routledge. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?isbn=131790818X>.
23. Hepburn, A., Wilkinson, S., Shaw, R. (2012). Repairing self- and recipient reference. *Research on Language and Social Interaction*, 45 (2), 1–16.
24. *Illeism*. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Illeism>.
25. Jackson, H. M. (1999). Ancient Self-Referential Conventions and Their Implications for the Authorship and Integrity of the Gospel of John. *J. of Theological Studies*, 50 (1), 1–34.
26. Kross, E., Bruehlman-Seneca, E., Park, J., Burson, A., Dougherty, A., Shablack, H., Bremner, R., Moser, J., Ayduk, O. (2014). Self-talk as a regulatory mechanism: how you do it matters. *Journal of personality and social psychology*, 106, 304–323.
27. Lakoff, R. T. (2000). *The Language War*. Berkeley: Univ. of California Press.
28. Land, V., Kitzinger, C. (2007). Some Uses of Third-Person Reference Forms in Speaker Self-Reference. *Discourse Studies*, 9 (4), 493–525. Retrieved from doi:10.1177/1461445607079164.
29. Lee, B. Y. (2017). Like Trump, Here's How Referring to Yourself In The Third Person Can Help. *Forbes*, Jul. 29. Retrieved from <https://www.forbes.com/./to-get-a-grip-refer-to-yourself-in-the-third-person-study-sa>.
30. Malone, A. (2009). God the Illeist: the Third-Person Self-references and Trinitarian Hints in the Old Testament. *J. of Evangelical Theological Society*, 52(3), 499–518. Retrieved from <http://www.etsjets.org/files/JETS-PDFs/52/52./JETS%2052-3%20499-518%20Malone.pdf>.
31. Moser, J. S., Dougherty, A., Mattson, W. I, Katz, Moran, B., Tim P., Guevarra, D., Shablack, H., Ayduk, O., Jonides, B., Marc G. J., Kross, E. (2017). Third-person self-talk facilitates emotion regulation

without engaging cognitive control: Converging evidence from ERP and fMRI. *Scientific Reports*, 7. Retrieved from doi:10.1038/s41598-017-04047-3.

32. *The Oxford English Dictionary* (1970). Vol. 5. Oxford: At the Clarendon Press.

33. Virtanen, Tuija (2015). Referring to oneself in the third person: A novel construction in text-based computer-mediated communication In L. Gardelle and S. Sorlin (eds). *The Pragmatics of Personal pronouns*, 215–238. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamin. Retrieved from doi:10.1075/slcs.171.11.vir.

34. Viswanathan, S. (1969). Illeism with a Difference in Certain Middle Plays of Shakespeare. *Shakespeare Quarterly*, 20(4), 407–415. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2868538>. doi: 10.2307/2868538.

35. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language* (1981). Vol 2. Chicago etc.: Encyclopaedia Britannica.

36. Zwicky, Arnold (2007). Illeism and its Relatives. *Language Log*, July 29. Retrieved from <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/004762.html>.

References

1. Akhmanova, O. S. (1969). *Slovar' lingvisticheskikh terminov*. Moskva: Sov. Entsyklopediya.
2. Vykhovanets', I., Horodens'ka, K. (2004). *Teoretychna morfolohiya ukraïns'koyi movy*. Kyiv: Pulsary.
3. Hanych, D. I., Oliynyk, I. S. (1985). *Slovyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Vyshcha shk.
4. Gvozdev, A. N. (1961). *Voprosy izucheniya detskoy rechi*. Moskva: Izd.APN SSSR.
5. Horpnych, V. O. (2004). *Morfolohiya ukraïns'koyi movy*. Kyiv: Akademiya.
6. Dakhalayeva, E. Ch. (2013 a). Lingvisticheskiy status 3-go litsa v ramkakh kategorii litsa. *Sovremennye problem nauki i obrazovaniya*, 1. Vosstanovleno s <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id>.
7. Dakhalayeva, E. Ch. (2013 b). K voprosu o semanticheskikh transpozitsiyakh litsa (na material khudozhestvennogo filma «The mocking bird don't sing»). *Sovremennye problem nauki i obrazovaniya*, 3. Vosstanovleno s <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id>.
8. Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., Todor, O. H. (2001). *Ukraïns'ka mova. Korotkyi tlumachnyy slovyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Lybid'.
9. Espersen, O. (1956). *Filosofiya grammatiki*. Moskva: Izd. Inostr. lit.
10. Krotevych, Ye. V., Rodzevych N. S. (1957). *Slovyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Vyd.-vo AN URSSR.
11. Laguta, O. N. (1999). *Uchebnyy slovar' stilisticheskikh terminov*. Novosibirsk: Novosibirskiy gosuniversitet.
12. *Mova pro sebe v tretyi osobi*. Vidnovleno z https://uk.wikipedia.org/wiki/Мова_про_себе_в_третій_особі.
13. Mokienko, V. M., Nikitina, T. G. (2007). *Bolshoy slovar russkikh pogovorok*. Moskva: Olma Media Grup
14. Serov, V. (2003). *Entsyklopedicheskyy slovar' krylatykh slov i vyrazheniy*. Moskva: Lokid-Press.
15. Shvedova N. Yu. (Red.) (1970). *Grammatika sovremennogo russkogo yazyka*. Moskva: Nauka.
16. Shmelev, D. N. (1961). Stilisticheskoye upotrebleniye form litsa v sovremennom russkom yazyke. *Voprosy kulturny rechi*, 3, 38–59. Moskva: Izd. AN SSSR.
17. *alfaDictionary*. Retrieved from <https://www.alphadictionary.com/goodword/word/illeism>.
18. Elledge, E. R. (2015). *The Illeism of Jesus and Yahweh: A Study of the Use of the Third Person for Self-Reference in the Bible and Ancient Near Eastern Texts and Its Implications for Christology*. A Dissertation Presented to the Faculty of The Southern Baptist Theological Seminary In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy. May 2015. Retrieved from: digital.library.sbps.edu/bitstream/handle/10392/./Elledge_sbps_0207D_10248.pdf
19. Elledge, R. (2017). *Use of the Third Person for Self-Reference by Jesus and Yahweh. A Study of Illeism in the Bible and Ancient Near Eastern Texts and Its Implications for Christology*. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?isbn=0567671445>.
20. Fisch, M. H. (1982). Introduction. In M. H. Fisch (General Ed.) *Writings of Charles S. Peirce: A Chronological Edition*, 1, xv-xxxviii. Bloomington: Indiana Univ. Press. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?isbn=0253016649>.
21. Garner, B. (2009). *Garner's Modern American Usage*. New York, Oxford: Oxford University Press.

22. Green, J. (2013). *Dictionary of Jargon (Routledge Revivals)*. Routledge. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?isbn=131790818X>.
23. Hepburn, A., Wilkinson, S., Shaw, R. (2012). Repairing self- and recipient reference. *Research on Language and Social Interaction*, 45 (2), 1–16.
24. *Illeism*. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Illeism>.
25. Jackson, H. M. (1999). Ancient Self-Referential Conventions and Their Implications for the Authorship and Integrity of the Gospel of John. *J. of Theological Studies*, 50 (1), 1–34.
26. Kross, E., Bruehlman-Seneca, E., Park, J., Burson, A., Dougherty, A., Shablack, H., Bremner, R., Moser, J., Ayduk, O. (2014). Self-talk as a regulatory mechanism: how you do it matters. *Journal of personality and social psychology*, 106, 304–323.
27. Lakoff, R. T. (2000). *The Language War*. Berkley: Univ. of California Press.
28. Land, V., Kitzinger, C. (2007). Some Uses of Third-Person Reference Forms in Speaker Self-Reference. *Discourse Studies*, 9 (4), 493–525. Retrieved from doi:10.1177/1461445607079164.
29. Lee, B. Y. (2017). Like Trump, Here's How Referring To Yourself In The Third Person Can Help. *Forbes*, Jul. 29. Retrieved from <https://www.forbes.com/.../to-get-a-grip-refer-to-yourself-in-the-third-person-study-sa>.
30. Malone, A. (2009). God the Illeist: the Third-Person Self-references and Trinitarian Hints in the Old Testament. *J. of Evangelical Theological Society*, 52(3), 499–518. Retrieved from <http://www.etsjets.org/files/JETS-PDFs/52/52.../JETS%2052-3%20499-518%20Malone.pdf>.
31. Moser, J. S., Dougherty, A., Mattson, W. I, Katz, Moran, B., Tim P., Guevarra, D., Shablack, H., Ayduk, O., Jonides, B., Marc G., J., Kross, E. (2017). Third-person self-talk facilitates emotion regulation without engaging cognitive control: Converging evidence from ERP and fMRI. *Scientific Reports*, 7. Retrieved from doi:10.1038/s41598-017-04047-3.
32. *The Oxford English Dictionary* (1970). Vol. 5. Oxford: At the Clarendon Press.
33. Virtanen, Tuija (2015). Referring to oneself in the third person: A novel construction in text-based computermediated communication. L. Gardelle and S. Sorlin (eds). *The Pragmatics of Personal pronouns*. (pp. 215–238). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamin. Retrieved from doi:10.1075/slcs.171.11.vir.
34. Viswanathan, S. (1969). Illeism with a Difference in Certain Middle Plays of Shakespeare. *Shakespeare Quarterly*, 20 (4), 407–415. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2868538>. doi: 10.2307/2868538.
35. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language* (1981). Vol 2. Chicago etc.: Encyclopaedia Britannica.
36. Zwicky, Arnold (2007). Illeism and its Relatives. *Language Log*, July 29. Retrieved from <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/004762.html>.